

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD

Van Journal of Humanities and Social Sciences -VJHSS

Hâl Eklerinin Tamamlayıcısı ve Belirticisi Fiiller midir?

Are Verbs Complementary and Indicative of Case Suffixes?

Eda EYİ *

Öz

Bu çalışmada, Türkçede hâl kavramlarının fiil ile ilişkisi olup olmadığı ve hâl eklerinin farklı hâller yerine neden geçebildiği üzerinde durulmuştur. Türk dilinin tartışmaya açık olan hususlarından birini de hiç şüphesiz hâl kavramı oluşturmaktadır. Misal +DAn eki, birçok araştırmacı tarafından ayrılma, çıkma ya da uzaklaşma gibi anlamlarla adlandırılmış fakat yönelme, aitlik, bulunma vb. fonksiyonlarla kullanıldığına dair görüşler de sarf edilmiştir. Buradan şu sonuçlar çıkarılabilir: Hâl eklerinin ayrılma, bulunma, yönelme vb. olarak adlandırılmasında fiil ile ilişkisi göz önünde bulundurularak mı bu adlar verilmiştir? Yoksa eklenmiş olduğu isim soylu sözcüğe bu anlamı mı katmaktadır? Bu hâller eklendikleri sözcüklere bu anlamları katıyorlarsa neden ayrılma hâli bulunma işleviyle ve bulunma hâli yönelme işleviyle kullanılmaktadır? Bu gibi sorular, hâllerin sadece eklendikleri sözcükle yapı ve anlam bakımından ilişkili olduğu görüşünden bizleri uzaklaştırmaktadır. O halde hâl eklerinin başlıcaları fiille oldukça münasebet içindedirler. Bu inceleme, eğitim-öğretim sürecinde öğrencilerin bu hususta yaşamış oldukları karışıklıklara bir çözüm önerisi sunmak için yazılmıştır. Hâl ekleri belirli kalıplara yerleştirilerek verilmemeli ve formel ve semantik bakımdan kendinden sonra etki ettiği isim ya da fiil soylu sözcükler dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hâl ekleri, fiil, sözcük, kavram, anlam.

Abstract

In this study, it is focused on whether the concepts of case in Turkish language have a relationship with the verb or not and why the case suffixes can replace different cases are emphasized. One of the controversial issues of the Turkish language is undoubtedly the 'state concept'. For example, the suffix +DAn has been named by many researchers with the meanings of leaving, exiting or moving away. However, opinions have been expressed that this suffix is also used with functions such as orientation, belonging, presence, etc. From here we can get the following results: Are these names given by considering the relation with the verb in naming case suffixes as separation, presence, orientation etc.? Or do they add this meaning to the noun-origin words to which they are added? Even if these state concepts add these meanings to the words to which they are added, why are they used with the separation and finding

* Doktora, Ardahan Üniversitesi, eda_36eyi@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1758-4685.

Atıf için: Eyi, Eda (2022). "Hâl Eklerinin Tamamlayıcısı ve Belirticisi Fiiller midir?". *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi-ViSBiD*. 3: 57-71.

function and with the finding and orientation function? Such questions distract us from the subject that case concepts are only related to the word to which they are added, in terms of structure and meaning. So, the main case suffixes are much related to the verb. This study has been written to offer a solution to the confusion that students have experienced in this regard during the education duration. Case suffixes should not be given by placing them in certain patterns and the noun or verb-noun words that it acts after in formal and semantic terms should be taken into account.

Keywords: Case suffixes, verb, word, concept, meaning.

Giriş

Hâl/durum eki nedir?

Karaağaç (2016: 459), hâl eklerini, “*Durum ekleri veya çekim edatları, dillerin başlıca söz bağlayıcılarıdır. Bunlar olmadan, hiçbir dilde söz dizimini gerçekleştirilemez. Varlık+varlık ve varlık+eylem biçiminde başlıca iki amaçlı olan dil kullanımı formülündeki (+) işareti, ad-durum ekleri veya son çekim edatlarını ifade etmektedir. Türkçe, ilk devirlerinden beri, ad çekiminde hem durum eklerini hem de çekim edatlarını kullanmaktadır.*” şeklinde tanımlamıştır. Ad durumu veya edat öbekleri başlıkları altında, yapma durumu öbeği, yaklaşma durumu öbeği, bulunma durumu öbeği, eşitlik durumu öbeği, benzerlik durumu öbeği, karşılaştırma durumu öbeği, neden durumu öbeği ve sınırlandırma durumu öbeği olarak hâl eklerini sınıflandırılmıştır.

Ergin, hâl eklerini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

İsimler kelime gurupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hâllerde bulunurlar. İsimlerin, kelime gurupları ve cümleler içinde isimlerle, edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hâllere girer. Demek ki ismin hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hâl, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir hâlde, bir durumda bulunur. İsimin bu münasebetleri bazen eksiz olarak, fakat çok defa da ek alarak ifade eder. Yani ismin hâlleri bazen eksiz, fakat çok defa da eklidir. İşte isimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hâllere, durumlara sokan bu ekler hâl ekleri adı verilir. (2019: 226).

Bu ekleri genitif hâli (ilgi hâli), akuzatif hâli (yapma hâli), datif hâli (yaklaşma hâli), lokatif hâli (bulunma hâli), ablatif hâli (uzaklaşma hâli), instrumental hâli (vasıta hâli), ekvatif hâli (eşitlik hâli) ve direktif hâli (yön gösterme hâli) olarak hâl eklerini sınıflandırmıştır.

Korkmaz (1992: 77), hâl eklerini, “*Cümle içinde isimleri başka kelimelerle olan ilişkilerine göre çeşitli hâllere sokan ekler*” biçiminde tanımlamıştır. Yükleme hâli, ilgi hâli, yönelme hâli ve bulunma hâli olarak hâl eklerini sınıflandırmıştır.

Daşdemir (2015: 71) hâl eklerini, “*Hâl ekleri, belirli isime de belirsiz isime de gelebilir. Belirsiz isime geldiğinde niteleme sıfatı, genel isim veya zarf, belirli isime geldiğinde ise zamir veya tümleç yapar. Çoğunlukla karşılaşılan durum zarf ya da tümleç yapmasıdır. Bu hususta belirlilik/belirsizlik temel ölçüttür.*” biçiminde açıklamıştır. Hâl kavramını, açıklama hâli, aitlik hâli, benzerlik hâli, beraberlik hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, görelilik hâli, hedef hâli, hitap hâli, ilgi hâli, karşılıklılık hâli, karşıtlık hâli, katma hâli, kıyaslama hâli, miktar hâli, nesne hâli, niteleme hâli, nitelenen hâli, özne hâli, sebep hâli, sınırlandırma hâli, sıralama hâli, soru hâli, tekrar hâli, üsteleme hâli, varlık hâli, varma hâli, vasıta hâli, yerine geçme

hâli, yönelme hâli ve yüklem ismi hâli olarak semantik bakımdan geniş çaplı bir sınıflandırmaya tabii tutarak incelemiştir.

Yukarıdaki tanımlamaların hemen hemen hepsinde hâl kavramının isim soylu sözcüğe gelen çekimlik bağlı biçim birimi olduğu belirtilmiş ve bu hâllerin farklı farklı biçimlerinden yola çıkılarak hem semantik boyutta hem de formel boyutta sınıflandırmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada, hâl eklerinin yapısal olarak isim soylu sözcüklere geldiği hususu göz önünde bulundurularak ayrılma hâlinin yönelme, yönelmenin bulunma, bulunmanın yönelme hâline geçebilmesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Burada söz konusu olan bu yapılarda göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus da bu hâl eklerinin kendinden önce eklendiği asıl birimden ziyade kendinden sonra gelen isim ya da fiil soylu ikinci birimlerle ilişkisi olup olmadığı durumudur.

İsimler, söz dizimi içerisinde başka bir sözcükle hâl eklerinin aracılığıyla başka başka münasebetlerde bulunurlar. Bu varlık+varlık ve varlık+eylem arasındaki münasebet, hâl eklerinde de söz konusudur. Fakat genellikle hâl ekleri varlık ya da varlık+varlık münasebetinde bulunan ve fiile gönderim sağlayan birer vasıta durumundadırlar. Birçok dil ve dil bilgisi araştırmacısı tarafından hâl ekleriyle ilgili olarak pek çok tanım ve sınıflandırma yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalarda öne çıkan hususlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Hâl eklerinin ifade ettiği anlama göre belirlenmesi.
2. Hâl ekleri+edatın hâl kategorisinde değerlendirilmesi.
3. Hâl eklerinin cümle içerisinde genellikle tümleç oluşumuna ortaklık teşkil etmesi.
4. Hâl eklerinin sözcük gruplarının oluşumuna etkileri.
5. Hâl eklerinin başka hâller yerine de kullanılabilirliği.
6. Hâl eklerinin türü, sırası ve işlevleri.

Yukarıdaki hususlar tartışmaya açık konulardır, fakat hâl eklerinin kendi işlevinin dışında başka bir işlevde kullanılması hususu fiilin hâl ekine tamamlayıcılık ve belirleyicilik¹ oluşturmamasından kaynaklanmaktadır.

Standart Türkçenin hâl ekleri, genellikle yalnız hâl, ilgi hâli, yapma hâli, yaklaşma hâli, bulunma hâli, uzaklaşma hâli, araç hâli, eşitlik hâli, yön hâli, neden hâli, karşılaştırma hâli, benzerlik hâli, sınırlandırma hâli (Karaağaç, 2016, s. 329); (Korkmaz, 2019, s. 111); (Daşdemir, 2015, s. 71); (Banguoğlu, 2015, s. 324); (Karahan, 2019, s. 9-32); (Gencan, 1971, s. 136); (Ergin, 2019, s. 175) olarak gösterilmiştir.

¹Bkz. “+DAn hâli, araştırma alanları tarafından belirttiği anlamdan dolayı ayrılma, uzaklaşma ya da çıkma olarak adlandırılmıştır. Bu isimlerle adlandırılmış olsa bile belirttiği işlevinin dışında başka işlevlerinin de olduğuna dair görüşler sarf edilmiştir. Burada söz konusu olan fiil tamamlayıcıları olan hâller, fiillerle birlikte düşünülerek mi bu genel anlamlar verilmiş yoksa hâl eki geldiği sözcüğe uzaklaşma, yönelme, vasıta vb. anlamlar kattığından dolayı mı bu genel isimler uygun görülmüştür? Her ne kadar tartışmaya açık bir husus gibi görünse de genel olarak hâl eklerinden dolayı olduğu iddia edilen bu durum, daha çok fiilden kaynaklanmaktadır. Misal “Okuldan geldim.” cümlesi ile “Okuldan aradılar.” cümlesini kıyasladığımız zaman her ikisi de +DAn ayrılma hâli ile fiile yapı bakımından bağlandığını görmekteyiz. Fakat “gel-” fiili bir yerden ayrılma ya da uzaklaşma anlamı katarken; “ara-” fiili ayrılma ve uzaklaşma anlamı ifade etmemektedir. Bundan dolayı hâl ekleri tek başlarına belirli bir anlam ifade etmezler. Hâl eklerini tamamlayan ve belirten fiillerdir.” (Eyi, 2021: 47).

1. Yalın Hâlin Fiil ile İlişkisi

Yalın hâl, ismin herhangi bir ek almamış hâli (Korkmaz, 1992: 169) olarak bilinir. İlgi, iyelik ve çokluk, nesne vb. eki almamış durumlar yalın olarak bilinir. Bundan dolayı bu durumun fiille doğrudan ya da dolaylı bir ilişkisi yoktur. Fiile ayrılma, bulunma, vasıta hâlinde bir görev arz etmez ve buna bağlı olarak fiil gerektirmezler. Belirtisiz nesne konumunda olan ifadelerdir:

Okul kar yağışından dolayı yarın **tatil edilecek**.

Gazete okuyordu.

Zaman çok çabuk **geçiyor**.

Bahçedeki **ağaç meyve vermeye başladı**.

Üç **kazak yeterli olur**.

Genel olarak çekimlik bağlı biçim birimleri almamış isim soylu sözcükler yalın durum olarak adlandırılmaktadır. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, isim soylu sözcükler yalın durumdadır ve bunların fiil ile münasebeti geçişsizlik durumudur. Hâl kategorisinde yalın durum sıfır morfemin karşılığını oluşturmaktadır.

2. Belirtme Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Belirtme hâli, bir adın, geçişli eyleme bağlanarak, hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması durumudur. (Karaağaç, 2016: 335). Belirtme ekini almış bir kelime, artık bu ekle birlikte kesinlikle isimdir ve geçişli kılış fiilinden oluşan yükleme belirtili nesne olarak bağlanmayı zorunlu kıldığı için tam da bu kategoriyi oluşturan dizisel öğelerden biridir. (Delice, 2019: 53). Belirtme ya da yükleme durumunda önemli olan eklendiği ekin fiile etki eden ikinci vasıta olmasıdır. Burada eklenen çekimlik birim fiilin geçişli olması bakımından bir sinyal göndermektedir:

Sahrayı kırmızı, sakın bir denize **çevirdi**. (B/409).

Dünyayı titreten bu kahraman sedyede içinde kıvrana kıvrana Harube'ye gitti. (B/408)

Köyüne dönmüştü, ama köyünde de **kimseyi bulamamıştı**. (BÇA/426).

Hızla **camlı kapıyı itti**. (DZ/453).

Bursa bıçağını artık kullanmak şöyle dursun, hatta **gölgesini** bile gösteremez, hatta **lâfını** bile edemezdi. (DZ/454).

Pantolonunun kadife paçalarını kıvırdı. (DZ/454).

Derin bir uykudan uyanır gibi şaşalayarak **başını** kaldırdı. (DZ/455).

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, isim soylu sözcüklere gelen +(y)I ve +nI nesne ya da belirtme hâli kendinden sonra gelen fiile geçişli olması hususunda sinyal göndermektedir. Hâl ile fiil arasındaki ilişki geçişliliklidir.

3. Yönelme Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Eylemin yöneldiği yeri, yönü veya muhatabı gösteren hâldir. (Daşdemir, 2015: 95). Bu durum daima ekle yapılı ve kendinden sonra gelen yüklem de yönelme ilişkisine ortaklık teşkil eder.

Yönelme hâli eki olarak genellikle /+(y)A/ bilinse de /+(y)A+karşı/, /+(y)A+doğru/ ifadeleri de yönelme ilişkisiyle yükleme bağlanabilmektedir.

Sonra sağa, **Galata'ya doğru yürüdü.** (DZ/454).

Lokantaya girdi. (DZ/454).

Tezgâhın ta yanındaki esmer mermer masaya yaklaştı. (DZ/454).

Pencereye yaklaştı. (FŞO/470).

On beş dakikada **Çamlıca'ya gelmişti.** (FŞO/470).

Uçup da, **kendisini mirasına kondurmadığı mübarek babasına karşı** çocukluğundan beri **beslediği kini** yine olanca şiddetiyle duydu. (HBS/490).

Bu zayıf vücudun karşısında bir ihtirâm-ı merhamet- âlûd hissediyor, **ona karşı** nefretimden, kıskançlığımdan **nâdim ve pişman** oluyordum. (SK/40).

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, isim soylu sözcüklere gelen /+(y)A/, /+(y)A+karşı/, /+(y)A+doğru/ ve /+DAn/ ifadeleri de yönelme ilişkisiyle yükleme bağlanabilmektedir. Aynı zamanda kendinden sonra gelen fiil de bu yöneliklik ilişkisine uygun olarak gelmektedir. Başka bir deyişle hâl ile fiil arasında bir yöneliklik ve doğrulma ilişkisi söz konusudur. Misal bir kalemi sahip olan diyemiyoruz, bir kaleme sahip olan diyebiliyoruz. Burada söz konusu olan sahip olmak ifadesi bünyesinde bir yöneliklik, aitlik ilişkisi barındırmakta ve hâl ile bu bakımdan münasebette bulunmaktadır.

Genellikle araştırma alanları tarafından yönelme işlevi yüklenen /+(y)A/ ekinin, zamanda bulunma hâli (*akşam+ta gelir*); görelilik hâli (*on+ta uygun*); hedef hâli (*Ayşe+(y)e bediye aldım*); ilgi hâli (*edebiyat üzerin+te düşünceler*); karşılıklık hâli (*boyu boyum+ta uygun*); karşıtlık hâli (*çalışacağın+ta yatıyordu*); kıyaslama hâli (*oturacağın+ta iş yap*); niteleme hâli (*inadın+ta davran-*); sebep hâli (*kalmadığın+ta üzüldü*); vasıta hâli (*karpuzu arkadaşın+ta kestirdi*); yerine geçme hâli (*benim yerim+te sen katil*) olarak da kullanımları mevcuttur ve bu kullanımların hepsinde yönelme ilişkisi söz konusudur. Semantik bakımından ufak tefek farklılıklardan dolayı bu tür işlevler yüklenmiştir.

4. Bulunma Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Bu sakın, bu karanlık odanın dışında, [bulunan] **dar sofadaki perdesiz pencerecikten akan loş aydınlık altında** [bulunan] abdesthane, gusülhane, abdestlik kapları duvarlara dayanmış boş tabutlara benzer, abdest musluğunun hizasındaki alçak musandıra minimini bir çocuk teneşirini andırırdı. (HBS/490).

Sağımızda [bulunan] siyah körfezin denizi, uyanık dalgalarıyla ötüyor, sazlığa benzeyen karaltılar ta sahile kadar uzanıyordu. (M/494).

Büyük çitlembik, **çınar ağaçlarının altında** [bulunan] isimlerini kimsenin bilmediği irili ufaklı yüzlerce ağaçlar, otlar, baldıranlar, devedikenleri, yılanıyastıkları Arapsaçı gibi yer yer karışmıştı. (DT/505).

İsim soylu sözcüklere gelen +DA bulunma hâli eki, öbek oluşturduğu yapıları bulunma ilişkisiyle yükleme bağlamaktadır. Aynı zamanda kendinden sonra gelen yüklem de bu bulunma ilişkisine uygun olarak gelmektedir. Bu bulunma durumu Standart Türkçede ya yerde bulunma ya da zamanda bulunma işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Misal “evden oturuyorum” diyemiyoruz, fakat

“evde oturuyorum” diyebiliyoruz. “otur-“ fiili bünyesinde bulunma anlamı barındırmakta ve hâl ile bu bağlamda bir münasebette bulunmaktadır.

Genellikle araştırma alanları tarafından bulunma işlevi yüklenen /+DA/ ekinin, hedef hâli (*onun uğrun+da dağları aşar*); ilgi hâli (*aşke+ta kazan-*); karşıtlık hâli (*tanımadığın hal+de selam veriyorsun*); niteleme hâli (*ilk hamle+de kazan-*); sınırlandırma hâli (*onun dışın+da hiç kimse katılmadı*); üsteleme hâli (*kaliteli olmasının dışın+da ucuzdu*); vasıta hâli (*sizin sayeniz+de başardık*) olarak da kullanımları mevcuttur ve bu kullanımların hepsinde bulunma ilişkisi söz konusudur. Semantik bakımından ufak tefek farklılıklardan dolayı bu tür işlevler yüklenmiştir.

5. Ayrılma Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Ayrılma ekini almış bir kelime de belirtme, yönelme ve bulunma eklerinin kullanımında olduğu gibi artık kesinlikle başka bir kelime türü olamayacak şekilde isimdir ve yerseme kılış fiilinden oluşan yükleme dolaylı tümleç -yer tamlayıcısı- olarak bağlanması gereken bir sözdizimbirimidir. (Delice, 2019: 55). Ayrılma hâli bir yerden veya zamandan uzaklaşma anlamıyla kendinden sonra gelen yükleme bağlanabildiği gibi aynı ek (ayrılma eki) kendinden sonra gelen fiilden oluşmuş yüklemden dolayı farklı fonksiyonlarla da kullanılabilir.

Biraz sonra kapı açıldı, hemşirem geldi. Nermin güzel ve masum gözlerini münfailâne bana atfederek **kucağımdan** kaydı. (Te/23).

Ertesi akşam Vikont o eski vaz-ı bülent ve vakarıyla **posta arabasından** indi. (He/28).

Mektep hayatından uzaklaştıktan bir müddet sonra idmanla kalp ve dimağın mesele-i teessürü beni epeyce işgal etti. (CD-2/32).

Karanlık sofadan bir lâhzada **geçerek** odasına girdik. (İN/36).

Belki bıkarım, **bu arzudan vazgeçerim** korkusuyla uzun uzadıya muhakemeye cesaret edemeyerek buna karar verdim. (SK/40).

Türkçede belirtme ya da yükleme eki olarak genellikle +(y)I ya da +nI eki bilinse de ayrılma, bildiren hâl eki de fiile etki eden ikinci unsur görevini üstlenebilmekte ve belirtme hâlinin yerine geçebilmektedir. Ayrılma hâli, fiile etki eden ikinci unsur olduğu zaman belirtme işlevinde kullanılabilir:²

Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşek, **kara koyun yahnisinden** önüne götürün, yerse yesin yemezse kalsın gitsin demişti. (DKH /9)

O şaraptan içen esrik olur. (DKH/98)

Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. (DKH/4)

²+DAn ablatif hâlinin nesne ya da belirtme olarak kullanımı iki açıdan değerlendirilmelidir: 1. Derin ve yüzey yapı göz önünde bulundurularak inceleme yapılmalıdır. “*Ayşe matematik kitaplarından hediye etti ve Ayşe matematik kitaplarından üç tanesini hediye etti*” cümlelerinde birinci cümlede yüzey yapıda +DAn ablatif ekinden sonra varlığı hissedilen nesne unsurunu oluşturan sözcüklerin düştüğü görülmektedir. Bundan dolayı +DAn ablatif hâli eki cümlede kendinden sonra gelen nesne unsuruyla ilişki kurduğu için nesne başlığı altında da ablatif hâlini değerlendirmek yerinde olacaktır. 2. Derin ve yüzey yapı göz ardı edilerek inceleme yapılmalıdır. Belirtme ya da nesne hâli olarak kabul ettiğimiz +(y)I dışında +DAn ablatif hâli ve +(y)A datif hâli de fiile etki eden ikinci unsur konumuna geçebilmektedir. Özne dışında fiile etki eden ikinci unsur olabilmektedir (Eyi, 2021: 529).

Borçluyu **borcundan** kurtar. (DKH/12)

Dirse Han'ın tutsak olduğundan Oğuz beylerinin haberi yok. (DKH/19).

/+DAn/ hâli, kendinden sonra gelen fiilden dolayı ilgi hâli belirtebilmektedir:

O, **akrabalarım**dan küçük, ince, narin bir kız ki, yakın bir mazide, daha iki sene evvel bana “ağabey” diye hitap ederdi. (SK/41).

Temiz kayından şık bir sehpa üzerindeki tablonun mestur olduğu maî ve ince bir kâğıdı kaldırdı. (S/44).

/+DAn/ hâli, kendinden sonra gelen fiilden dolayı sebep hâli belirtebilmektedir:

Juli Hala **sıkıntısından silkinerek** başını pencerenin camına yaklaştırdı, hafidleri mektebe gidiyorlardı. (Te/23).

Can sıkıntısından mütevellit bir âdem-i intizam-ı efkâr ile kitaplarımı karıştırıyor, elime aldığım kitapların nihayetlerine yahut sevdiğim sahifelerineyorgun gözlerimle bakıp tekrar **okudum**. (Te/24).

/+DAn/ hâli, kendinden sonra gelen fiilden dolayı yönelme hâli belirtebilmektedir:

Nihayet bir gün çocukluğun tabî olan hicap ve lâubalîliği ile mahcup ve mütecasir, bu perende atmayı, bu ellerle yürümeyi bana öğretmelerini **onlardan istirham** ettim. (CD-2/33).

Bununla beraber, fevaid-i mevhome-i zahiriyesi evvelâ **umum tarafından tadik** olunduğu hâlde fenalıkları, zararları, tehlikeleri sonradan meydana çıkan şeyler az mıdır? (CD-2/33).

+DAn hâli ekinin nesne, ilgi sebep ve yönelme belirtmesi kendinden sonra münasebette bulunacağı fiillerin hem bu işlevlere yönelik olmasından hem de eklendiği sözcüğe semantik bakımdan bu boyutu kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Misal, “gel-” fiilini bu bakımdan incelediğimiz zaman “İşlerinden gelemedi.” ifadesinde semantik boyut söz konusudur. Burada fiilin sebeplik işlevine bir gönderimi ya da ortaklığı söz konusu değildir. “Eviden geliyor.” ifadesinde “gel-” fiili bir yerden ayrılma ve uzaklaşma anlamı kattığı için burada fiilin etkisi söz konusudur. Bu durumu aynı ek, farklı fiil boyutunda incelediğimiz zaman ise fiilin etkisi daha fazla olacaktır. Misal, “Tepelerden aşırp geldi” ifadesinde bir yerden çıkma ya da ayrılma anlamı söz konusuyken; “Tepelerde otladılar.” ifadesinde bir yerde bulunma anlamı vardır. “Tepelere çıktık.” ifadesinde ise bir yere yönelme anlamı bulunmaktadır. O halde diyebiliriz ki hâl eklerinin hem belirleyicilik hem de tamamlayıcılık ilişkisinde fiillerin etkisi büyüktür.

Genellikle araştırma alanları tarafından ayrılma, çıkma ya da uzaklaşma işlevi yüklenen /+DAn/ eki, görelilik hâli (*ülkemiç açısın+dan önemli bir konu*); ilgi hâli (*sen+den haberi yok*); kıyaslama hâli (*ben+den daha uzunsun*); sebep hâli (*ses+ten uyuyamadım*); vasıta hâli (*sözlerin+den anlamdım*); yönelme hâli (*Ayşe+den istedi*); olarak da kullanımları mevcuttur ve bu kullanımlar, bulunma ve yönelme hâlinden farklı olarak çıkma, ayrılma ya da uzaklaşma fonksiyonunu semantik bakımdan çağrıştırmamakta, bire bir o işlev yerine kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, ayrılma, uzaklaşma ya da çıkma anlamından farklılaşmaktadır. Yukarıda bahsi geçen “*ülkemiç açısın+dan önemli bir konu*” ifadesinde; “*ülkemizden ayrılan, uzaklaşan bir konu değil, ülkemize yönelik bir konu*” anlamını taşımaktadır; “*sen+den haberi yok*” ifadesinde; “*senden ayrılan, uzaklaşan bir haber değil, sana yönelik olanlardan haberi yok*” anlamı taşımaktadır; “*ben+den daha uzunsun*” ifadesinde; “*benden ayrı, uzak olarak değil, bana göre daha uzunsun*” biçiminde kıyaslama anlamı taşımaktadır; “*ses+ten uyuyamadım*” ifadesinde; “*sesten ayrılarak, uzaklaşarak anlamı değil, sestten dolayı*” anlamı taşımaktadır; “*sözlerin+den anlamdım*” ifadesinde; “*sözlerinden ayrılarak ya da uzaklaşarak anlamında değil, sözleri*

vasıtasıyla” anlamı taşımaktadır; “*Ayşe +den istedi*” ifadesinde; “Ayşe’den ayrılarak ya da uzaklaşarak değil, Ayşe’ye yönelerek” anlamı taşımaktadır. Bu hâl, diğer hâllerden farklı olarak sözcüklere tam anlamıyla belirgin bir işlev kazandırmaktadır.

6. İlgi Hâlinin Fiil ile İlişkisi

İlgi eki bünyesinde sahiplik ve aitlik ilişkisi barındırdığından dolayı sıfat olarak değerlendirilmektedir. İlgi eki olarak Türkçede +In ve +nIn ekleri, kullanılmakla birlikte +Ø, Im, +ile ilgili, +ile ilişik +(y)A dair ifadeleri de ilgi hâli yerine kullanılabilen ve aitlik ilişkisiyle kendinden sonra gelen söz ya da söz öbeklerine bağlanabilmektedir. İlgi eki ya da ilgi ekinin yerini tutan ifadelerle bağlanmış isim soylu sözcükler kendinden sonra gelen fiile bu işlevle bağlanmakta ve fiil de bu işleve uygun olarak gelmektedir.

Yayından çıkmış bir alev ok şiddetiyle yabancı **Avrupalıların haksız yere benimsedikleri kasabalar** üzerine atılıyor, müthiş matkaplarıyla deldiği kaleleri hemen zapt ediyordu. (B/408).

Çocuklar, kadınlar, gençler sokakta küme küme dururlar, sık **fıstık ağaçlarının tepelerinden havaya tüten kırmızı, sincabî, mor, yeşil dumanları** korka korka seyrediyorlardı. (B/409).

“**Kendine minnettar kalan ahalinin elleri** üzerinde geziyor.” (B/409).

Bosna beyiyle **Semendire beyinin askerleri** işte kaç haftadır Yayçe’yi sarmışlar, kumandanlarının gelmesini bekliyorlardı. (TT/413).

Dedesiyile gelen Türkmenler **kalenin** içindekilere aman vermişlerdi. (TT/413).

Cem dedi ki: “**Benim canım** sıkılıyor.” (TT/414).

Bizim asker de saf olmuş, uzaktan bu heyecanlı musaraayı seyrediyordu. (TT/414).

Anlaşılmaz hesaplarla bu **cehennem köşelerinde** bağ yapıp gelip kapanacaklarına ne olurdu şu İstanbul’u İstanbul eden güzel yerlere gitselerdi. (E/12).

Hayat kalabalık, güzel **hava içinde** olur. (E/14).

İnsan kalplerini birbirine bağlayan bu rabitaları o zaman anlar. (E/14).

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı üzere ilgi hâli doğrudan fiille ilişkili değildir. Kendinden sonra gelen isim soylu sözcüğe aitlik ilişkisiyle bağlanmaktadır. İlgi eki alan sözcükle daha sonra gelen tamlananla beraber genellikle nesne işleviyle yükleme bağlanmaktadır. Gerek +In, +nIn ekleri gerekse ilgi yerini tutan diğer ekler kendinden sonra gelen isim soylu sözcüğe yönelik bir işleve sahiptirler.

7. Vasıta Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Türkçede işlek bir ek olan “ile” edatı, hâl durumundayken genellikle ya beraberlik ya da vasıta bildirmektedir. Vasıta hâli, söz öbeklerinde ve cümlelerde bir varlığın aracılığı ile eylemin ifade ettiği oluş, kılış ve durumun ortaya çıktığını göstermek için kullanılır. Bu durum çekimi hem edatlı hem eklidir. Araç eki veya edatı, eylemin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için ada getirilir. Bu yüzden araç çekimi, durum, tarz, zaman, neden, sonuç vb. birçok bilgiyi, birer durum niteleyicisi olarak yükleme ilişitirir. (Karaağaç, 2016, s. 344). Bununla birlikte vasıta, aracı ya da beraberlik ilişkisiyle fiile bağlanır ve fiil bu bakımdan bu oluşuma ortaklık teşkil eder.

Sert kumral saçları güneşin **aydınlığı ile** yaldızlanıyor, parlıyordu. (BÇA/426).

Parmağı ile düğmeyi yavaş yavaş tâ nihayetine kadar itti. (BÇA/427).

En ziyade şaştığım şey **bu kadar az para ile** bu kadar çok şey yiyebilmeliğimiz idi. (FŞK/439).

Avrupa’da, Amerika’da olduğu gibi frankla, dolarla değil, **rayiç akçe lira ile** birkaç defa “arşı milyoner” olan bu eyyam ağalarından tanıdıkları hep sefiller, ümmîler, ipten kazıktan kurtulmuş baldırı çıplaklardı. (ANİ/614).

Ramazan’da **ordusu ile** Şam’dan çıkan Selâhattin birkaç hafta sonra Safad’la Kevkeb’i de aman vererek aldı. (B/408).

Her yerde işte şu işittiğin garip şive ile “Adige” propagandası yapmağa başladı. (BKT/619).

Aziz ahbabı **Müftü Hacı Ali Efendi ile** dertleşirken, “Hepsini yanmış, kül olmuş farz ediyorum. (YA/625).

Lâkin **can yoldaşı ile** rahat rahat ömürlerini geçiriyorlardı. (T/637).

Duvarları **koyu kil ile** sıvanmış gibi kurşun renginde idi. (T/638).

Daha sonra **kocaman ağzının içindeki çürük dişleri gösteren geniş bir kahkaha ile** arsız arsız gülüyordu. (H/738).

Zihni o **derece hayal ile** dolu idi ki... (EB/738).

Bu hâlin fiil ile olan ilişkisi bulunma, yönelme ve ayrılma hâlinde olduğu kadar sağlam değildir. Kendinden sonra geçişli, geçişsiz, etken, edilgen vb. nitelikte olan herhangi bir fiil gelebilir.

8. Eşitlik Hâlinin Fiil ile İlişkisi

Eşitlik durumu, eşitlik ekleri ve edatlarıyla yapılır. Eşitlik eklerine benzerlik ekleri de denir; bu eklerin yaygın işlevi, gibilik ve benzerlik ifade etmektir; çünkü gibilik ve benzerlik, eşitliğe komşu bilgilerdir, dolayısıyla bunların dildeki karşılıkları da ilişkilidir.

Yeni gelen halayıklara vermek için bu güzel isimlilerden birisinin ismi alınır, kendisine başka bir isim verilirse, ismin eski sahibi kız **yıllarca** ağlar, bedbaht olurdu. (EB/738).

İnsanca hareket etti. ve **Sakince** yerine oturdu. Cümlelerinde +cA eşitlik eki durum ve zaman işleviyle kullanılmıştır.

Yol boyunca konuşmadık. Cümlesinde +cA eşitlik eki kadar ve yaklaşıklık anlamında kullanılmıştır.

Bu hâlin fiil ile olan ilişkisi bulunma, yönelme ve ayrılma hâlinde olduğu kadar sağlam değildir. Kendinden sonra geçişli, geçişsiz, etken, edilgen vb. nitelikte olan herhangi bir fiil gelebilir.

Sonuç ve Tartışma

İsim hâl/durum ekleri, bir dil bilgisi kategorisini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, hâl eklerinin yapısal olarak isim soylu sözcüklere geldiği hususu göz önünde bulundurularak, örneğin; ayrılma hâli ekinin yönelme hâli eki, yönelme hâli ekinin bulunma hâli eki, bulunma hâli ekinin yönelme hâli ekine neden geçebildiği üzerinde durulmuştur.

Hâl ekleri semantik bakımdan: *açıklama hâli, aitlik hâli, benzerlik hâli, beraberlik hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, görelilik hâli, hedef hâli, hitap hâli, ilgi hâli, karşılıklılık hâli, karşıtlık hâli, katma hâli, kıyaslama hâli, miktar hâli, nesne hâli, niteleme hâli, nitelenen hâli, özne hâli, sebep hâli, sınırlandırma hâli, sıralama hâli, soru hâli, tekrar hâli, üsteleme hâli, varlık hâli, varma hâli, vasıta hâli, yerine geçme hâli, yönelme hâli ve yüklem ismi hâli* gibi farklı farklı sınıflandırmalara tabi tutularak kavramsal olarak genişletilmiştir. Hâl eklerinin böyle geniş kategorilerde yer almasının başında, bu hâllerin farklı kalıplara bürünebilme ve kendi işlevi dışında farklı işlevlerin de yerine geçebilme özelliği gelmektedir. Gramer kitaplarının hemen hemen hepsinde

hâl sınıflandırması ayrılma, bulunma, belirtme ve yönelme olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bu hâller, yapı bakımından değil de semantik bakımdan farklı hâllere büründükleri için daha sonradan dil bilgisi araştırma alanları tarafından başlık sayısı arttırılmıştır.

İsimler, söz dizimi içerisinde hâl eklerinin yardımıyla başka sözcüklerle farklı münasebetlerde bulunurlar. Bu varlık+varlık ve varlık+eylem arasındaki münasebet, hâl eklerinde de söz konusudur. Fakat genellikle hâl ekleri varlık ya da varlık+varlık münasebetinde bulunan ve fiile gönderim sağlayan birer vasıta durumundadırlar.

Hâl ekleri, her ne kadar belirli kalıplar ve adlandırmalar çerçevesinde verilmiş olsa da kendinden sonra gelen fiiller hâl eklerinin belirli bir işleve bürünmesinde kaynaklık teşkil ettikleri için önemli bir yere sahiptirler. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde hâl/durum eklerinin öğretene ile öğrenen arasında, doğru bir ilişkinin gerçekleşebilmesi için öğretene belli kalıplar ve terimsel yaklaşımlar haricî ekin kendinden önce ve sonra gelen isim ya da fiil soylu sözcükle ilişkisi göz önünde bulundurularak verilmesi, dil ediniminin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Burada söz konusu olan hâl kavramı, belirli bir boyuttan çıkarılmalı, çoklu bir boyutun önemli yapı taşlarından birini teşkil ettiği bakış açısıyla incelenmeli, bu biçimde sunulmalıdır.

Dil bilgisi kategorisinde yer alan ve araştırma alanları tarafından zikredilen yalın durum, bu kategoride değerlendirildiği zaman hâl eklerinin sıfır morfem yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendinden önce gelen isimle herhangi bir etkisi söz konusu olmadığı gibi kendinden sonra gelen fiile de sadece geçişsizlik komutu vermektedir. Bu hâl kategorisinde diğer belli başlı hâllerde olduğu gibi kostüm değiştirme özelliği de aranmaz. Çatı bakımından bir geçişsizlik ve edilgenlik/etkenlik fonksiyonu söz konusudur.

Belirtme ya da yükleme hâlinde önemli olan isme eklenmiş ekin fiile etki eden ikinci vasıta olmasıdır. Burada eklenen çekimlik birim fiilin geçişli olması bakımından bir sinyal göndermektedir. Belirtme hâlinin düşmüş biçiminin yalın hâlden farkı, kendinden sonra gelen fiil hem yüzey yapıda hem de derin yapıda etki etmesi ve her şekilde fiilin geçişli durumda olmasıdır. Yalın hâlde olduğu gibi farklı hâller yerine geçememektedir. Fakat yönelme ve ayrılma hâli, belirtme hâli yerine geçebilmektedir. Bu durum yalın hâlde söz konusu değildir. Yalın hâl ne başka bir hâlin yerine geçebilir ne de başka bir hâl yalın hâlin yerine geçebilir. Hâl kategorisinin etkisiz elemanı durumundadır.

Genellikle araştırma alanları tarafından yönelme işlevi yüklenen /+(y)A/ ekinin, yükleme ilişkisi göz önüne alındığında bulunma hâli (*akşam+ta gelir*); görelilik hâli (*on+ta uygun*); hedef hâli (*Ayşe+(y)e bediye aldım*); ilgi hâli (*edebiyat üzerine+e düşünceler*); karşılıklık hâli (*boyu boyum+ta uygun*); karşıtlık hâli (*çalışacağın+ta yatıyordu*); kıyaslama hâli (*oturacağın+ta iş yap*); niteleme hâli (*inadın+ta davran-*); sebep hâli (*kalmadığın+ta üzüldü*); vasıta hâli (*karpuzu arkadaşın+ta kestirdi*); yerine geçme hâli (*benim yerim+e sen katıl*) olarak da kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Bu kullanımların hepsinde yönelme ilişkisi söz konusudur. Ufak tefek semantik farklılıklardan dolayı bu tür işlevler yüklenmiştir. Bu hâl ekine bu gibi işlevlerin yüklenmesinde kendinden sonra gelen fiil ya da isim soylu sözcüğün etkisi büyüktür.

Çalışmada geçen *Galata+(y)a doğru yürü-*, *lokanta+(y)a gir-*, *pencere+(y)e yaklaş-* *on+ta karşı nâdim ve pişman ol* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, *yürü-*, *gir-*, *yaklaş-*, *pişman ol* fiilleri kendi bünyelerinde bir yöneliklik ilişkisi barındırdığı için bu fiillere iştirak edecek olan hâl de bu ilişkiyle sıkı bir bağlantı

içindedir ya da hâlden sonra gelen fiil hâl ile sıkı bir ilişki içindedir. Bundan dolayı yönelme, bulunma, ayrılma vb. başlıca hâllerde yalın ve belirtme hâlinde olduğu gibi herhangi bir geçişlilik-geçişsizlik, etkenlik-edilgenlik ilişkisi bulunmaz. Bu durumda hâl ekinen sonra gelen fiilin yönelme, ayrılma, bulunma vb. niteliğine iştirak etmesi söz konusudur.

Aynı zamanda, yönelme hâlinin sadece fiil ile ilişkisi söz konusu değildir. *Edebiyat üzerin+te düşünceler, on+ta uygun* ifadesinde ise isimle de ilişki içinde olma durumu söz konusudur. Burada da hâl ekinen sonra gelen isin soylu sözcük, fiil soylu sözcükte olduğu gibi bu işleve kaynak teşkil etmektedir.

Genellikle araştırma alanları tarafından bulunma işlevi yüklenen /+DA/ eki, hedef hâli (*onun uğrun+da dağları aşar*); ilgi hâli (*aşk+ta kazan-*); karşıtlık hâli (*tanımadığın hal+de selam veriyorsun*); niteleme hâli (*ilk hamle+de kazan-*); sınırlandırma hâli (*onun dışın+da hiç kimse katılmadı*); üsteleme hâli (*kaliteli olmasının dışın+da ucuzdu*); vasıta hâli (*sizin sayeniz+de başardık*) olarak da kullanılmaktadır. Bu kullanımların hepsinde bulunma ilişkisi söz konusudur. Semantik bakımından ufak tefek farklılıklardan dolayı bu tür işlevler yüklenmiştir.

Bulunma hâli eki, /+DA/, farklı işlevlerde kullanılsa bile bünyesinde bir bulunma ilişkisi barındırmaktadır. Yukarıdaki açıklamada geçen *onun uğrun+da dağları aşar* ifadesinde, onun uğruna bulunarak dağları aşar anlamı mevcuttur ve bulunma hâlinin hedef işlevini taşımaktadır; *aşk+ta kazan-* ifadesi, aşkıta bulunup kazanmak anlamı taşımakta ve bulunma hâlinin ilgi işlevini taşımaktadır; *onun dışın+da hiç kimse katılmadı* ifadesinde o orada bulundu ona karşılık başka kimse yoktu anlamı mevcuttur ve bulunma hâlinin sınırlandırma işlevini taşımaktadır; *kaliteli olmasının dışın+da ucuzdu* ifadesinde, kaliteli olma şartında bulunuyor bir de bunun dışında ucuz anlamı mevcuttur ve bulunma hâlinin üsteleme işlevini taşımaktadır; *sizin sayeniz+de başardık* ifadesinde siz bize yardımda bulundunuz biz de başardık anlamı mevcuttur ve bulunma hâlinin vasıta işlevini taşımaktadır.

Çalışmada geçen, *bu sakin, bu karanlık odanın dışın+da, [bulunan] dar sofadaki perdesiz pencerecikten akan loş aydınlık altın+da [bulunan], Sağımız+da [bulunan], çınar ağaçlarının altın+da [bulunan]* ifadeleri ve bulunma hâlinin mevcut olduğu diğer örneklerin hemen hemen hepsinde semantik bakımından, derin yapıda, bir bulunma fiili ile hâl ekinin ilişkisi söz konusudur. Bu durum da bulunma hâlinen sonra gelen fiilin önemli bir role sahip olduğunun bir göstergesidir.

Ayrılma ekini almış bir sözcük, belirtme, yönelme ve bulunma eklerinin kullanımında olduğu gibi farklı hâller yerine geçebilmektedir. Fakat anlam bakımından yönelme ve bulunma hâllerinden farklı olarak kendi anlamından uzaklaşıp ilişkili olduğu hâle bürünmektedir. Ayrılma hâli bir yerden veya zamandan uzaklaşma anlamıyla kendinden sonra gelen yükleme bağlanabildiği gibi kendinden sonra gelen fiilden oluşmuş yüklemden dolayı farklı fonksiyonlarla da kullanılabilir.

Çalışmada geçen *kucağım+dan kay-, posta arabasının+dan in-, mektep hayatın+dan uzaklaş-, karanlık sofa+dan geç-, bu arzı+dan vazgeç-* ifadelerinde, bu hâl eki ayrılma, uzaklaşma ya da çıkama işleviyle kullanılmıştır ve kendinden sonra gelen *kay-, in-, uzaklaş-, geç-, vazgeç-* fiilleri de bu işleve uygunluk göstermektedir.

+DAn ayrılma hâli ekinin nesne, ilgi, sebep ve yönelme belirtmesi kendinden sonra münasebette bulunacağı fiillerin hem bu işlevlere yönelik olmasından hem de eklendiği sözcüğe semantik bakımdan bu boyutu kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Misal, “gel-“ fiilini bu bakımdan incelediğimiz zaman “İşlerinden gelemedi.” ifadesinde semantik boyut söz konusudur. Burada fiilin

sebeplik işlevine bir gönderimi ya da ortaklığı söz konusu değildir. “*Evden geliyor.*” ifadesinde “*gel-*” fiili bir yerden ayrılma ve uzaklaşma anlamı ile kullanıldığı için burada fiilin etkisi söz konusudur. Bu durumu aynı ek farklı fiil boyutunda incelediğimiz zaman ise fiilin etkisi daha fazla olacaktır. Misal, “*Tepelerden aşır geldi*” ifadesinde hâl eki, tümceye bir yerden çıkma ya da ayrılma anlamı katarken; “*Tepelerde otladılar.*” ifadesinde hâl eki, tümceye bir yerde bulunma anlamı katmakta; “*Tepelere çıktık.*” ifadesinde ise hal eki, tümceye bir yere yönelme anlamı katmaktadır. O halde diyebiliriz ki hâl eklerinin hem belirleyicilik hem de tamamlayıcılık ilişkisinde fiillerin etkisi büyüktür.

Genellikle araştırma alanları tarafından ayrılma, çıkma ya da uzaklaşma işlevi yüklenen /+DAn/ ekinin, görelilik hâli (*ülkemiç açısın+dan önemli bir konu*); ilgi hâli (*sen+den haberi yok*); kıyaslama hâli (*ben+den daha uzunsun*); sebep hâli (*ses+ten uyuyamadım*); vasıta hâli (*sözlerin+den anlamadım*); yönelme hâli (*Ayşe+den istedi*); olarak da kullanım alanına çıktığı görülmektedir. Bu kullanımlar, bulunma ve yönelme hâlinde farklı olarak çıkma, ayrılma ya da uzaklaşma fonksiyonunu semantik bakımından çağrıştırmamakta ve bire bir yerine geçtiği işlevle kullanılmaktadır. Başka bir deyişle ayrılma, uzaklaşma ya da çıkma anlamından farklılaşmaktadır. Yukarıda bahsi geçen *ülkemiç açısın+dan önemli bir konu* ifadesinde, ülkemizden ayrılan, uzaklaşan bir konu değil ülkemize yönelik bir konu anlamını taşımaktadır; *sen+den haberi yok* ifadesinde senden ayrılan, uzaklaşan bir haber değil sana yönelik olanlardan haberi yok anlamı taşımaktadır; *ben+den daha uzunsun* ifadesinde benden ayrı, uzak olarak değil bana göre daha uzunsun biçiminde kıyaslama anlamı taşımaktadır; *ses+ten uyuyamadım* ifadesinde, sestem ayrılarak, uzaklaşarak anlamı değil, sestem dolayı anlamı taşımaktadır; *sözlerin+den anlamadım* ifadesinde, sözlerinden ayrılarak ya da uzaklaşarak anlamında değil sözleri vasıtasıyla anlamı taşımaktadır; *Ayşe+den istedi* ifadesinde, Ayşe’den ayrılarak ya da uzaklaşarak değil, Ayşe’ye yönelerek anlamı taşımaktadır. Bu hâl, diğer hâllerden farklı olarak sözcüklere tam anlamıyla belirgin bir işlev kazandırmaktadır.

İlgi eki, bünyesinde sahiplik ve aitlik ilişkisi barındırdığından dolayı sıfat olarak değerlendirilmektedir. İlgi eki olarak Türkçede +In ve +nIn ekleri yaygın olarak kullanılmakla birlikte +Ø, Im, +ile ilgili, +ile ilişik +(y)A dair ifadeleri de ilgi hâli yerine kullanılabilen ve aitlik ilişkisiyle kendinden sonra gelen söz ya da söz öbeklerine bağlanabilmektedir. İlgi eki ya da ilgi ekinin yerini tutan ifadelerle bağlanmış isim soylu sözcükler kendinden sonra gelen fiile bu işlevle bağlanmakta ve fiil de bu işleve uygun olarak gelmektedir.

Çalışmada geçen *Avrupalılar+ın haksız yere benimsedikleri kasabalar, sık fıstık ağaçları+nın tepelerinden havaya tüten kırmızı, sincabî, mor, yeşil dumanlar, kendine minnettar kalan abali+nın eller, Semendire beyi+nın askerler, kale+nin içindekiler, ben+im canım, biz+im asker, cebennem+Ø köşeleri, hava+Ø içi, insan+Ø kalpleri* ifadelerinde +In ve +nIn ekleri, gerek mevcut gerekse sıfır morfem biçimiyle kullanılmakta ve kendinden sonra gelen isme aidiyetlik ve sahiplik ilişkisiyle bağlanmaktadır. Bundan dolayı bu hâl kategorisinin fiil(ler)le değil isim(ler)le ilişkisi söz konusudur.

Vasıta hâli eki “ile” Türkçede genel olarak ya birliktelik ya da vasıta işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Bu hâlin fiil ile olan ilişkisi bulunma, yönelme ve ayrılma hâlinde olduğu kadar sağlam değildir. Kendinden sonra geçişli, geçişsiz, etken, edilgen vb. nitelikte olan herhangi bir fiil gelebilir.

Eşitlik hâli eki olarak araştırma alanları tarafından kabul edilen +CA ekinin eşitlik işlevi yanında benzerlik işlevi de bulunmaktadır. Vasıta hâlinde olduğu gibi, fiil ile olan ilişkisi bulunma, yönelme ve

Hâl Eklerinin Tamamlayıcısı ve Belirticisi Fiiller midir?

ayrılma hâlinde olduğu kadar sağlam değildir. Kendinden sonra geçişli, geçişsiz, etken, edilgen vb. nitelikte olan herhangi bir fiil gelebilir.

Bu çalışmada, hâl eklerinin birbirleri yerine geçme durumu tartışılmıştır ve aynı zamanda kendinden sonra gelen isim ya da fiil ile münasebeti yüzey-derin yapı ilişkileri göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Kaynakça

- Banguoğlu, Tahsin. (2015). “*Türkçenin Grameri*”, Ankara: TDK Yayınları.
- Çakan, Ayşegül. (haz.) (2018). “*Dede Korkut Hikâyeleri-Kitab-ı Dedem Korkut*”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Daşdemir, Muharrem. (2015). “*Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*”. Kayseri: Fenomen Yayınları.
- Delice, Hacı İbrahim. (2019). “*Türkçede Kaç İsim Durumu Vardır?*”, 6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (UBAK), Şanlıurfa.
- Ergin, Muharrem. (2009). “*Türk Dil Bilgisi*”, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eyi, Eda. (2021). “Standart Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi Açısından Fiil Grupları (Mastar-Partisip-Gerundium) Üzerine”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13).
- Eyi, Eda. (2021). “Dede Korkut Hikâyeleri’nde /+DAn/ Ablatif Hâli Ekinin Yapı ve Görev Bakımından Fonksiyonları Üzerine”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3).
- Gencan, Tahir. Nejat. (1971). “*Dilbilgisiz*”, Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, Günay. (2016). “*Türkçenin Dil Bilgisi*”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leyla. (2019). “*Türkçede Söz Dizimi*”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (1992). “*Grammer Terimleri Sözlüğü*”, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2019). “*Türkiye Türkçesi Gramer ve Şekil Bilgisi*”, Ankara: TDK Yayınları.
- Polat, Nazım. Hikmet. (2015). “*Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri*”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ek 1.

Kısaltmalar Dizini

ANİ: Acaba Ne İdi?

B: Büyücü

BÇA: Bir Çocuk Aleko

BKT: Bir Kayışın Tesiri

CD-2: Cimnastiğe Dair-2

D: Diyet

DKH: Dede Korkut Hikâyeleri

DT: Dama Taşları

DZ: Düşünme Zamanı

E: Eylül

EB: Efruz Bey

FŞK: Fon Şadriştayn'ın Karısı

FŞO: Fon Şadriştayn'ın Oğlu

H: Havyar

HBS: Hatıftan Bir Seda

He: Hediye

İN: İlk Namaz

M: Müjde

S: Sebat

SK: Sahir'e Karşı

T: Türbe

Te: Tenezzüh

TT: Teke Tek

YA: Yüz Ak